

Türk İş Sağlığı Mevzuatına Genel Bir Bakış

Dr. Metin GENÇ*

Bu çalışmada, iş sağlığının tarihi gelişimi ve terminoloji tartışılmış; 1995 yılı itibarıyla geçerli olan, konuyla ilgili 2 kanun, 20 tüzük ve 2 yönetmelik ele alınmıştır. Çalışma hayatına ait düzenlemelerin büyük bölümünün işçilerle ilgili olduğu, büro hayatı ve tarım sektörü gibi alanlarda eksikliklerin bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı, mevzuat

A general view to Turkish occupational regulations

In this study, historical development of occupational health and terminology are discussed. Two laws and 22 regulations about the subject, which are still valid are discussed. It is seen that, most of the regulations which belong to the working life are related to the employees, and there are deficits in the areas like office life and agricultural sector.

Key Words: Occupational health, regulations

Tarih boyunca, topluluk halinde yaşayan insanlar, hayatın idamesi için belli mesleklerde bir işbölümü içinde çalışmışlardır. Çalışma hayatının kendine özgü sağlık riskleri, bazı meslekler için daha fazla olmak üzere hep var olmuştur. Özellikle sanayi devriminden sonra, teknolojiye paralel olarak iş sağlığı ile ilgili hukuki, teknik ve tıbbi düzenlemelerin birlikte yapılmamış olması beraberinde pek çok sağlık sorununu getirmiştir. Temiz içme ve kullanma suyundan yoksun, sağlıklı konutlarda çöp yığınlarıyla yanyana yaşamak zorunda kalan sanayi işçilerinin yaşadıkları yerlerde patlak veren salgın hastalıklar, yöneticileri başta idari önlemler olmak üzere çeşitli önlemler almaya yöneltmiştir (1). Bir tarım toplumu iken, "tüten bacalar ülkesi" halini

alan İngiltere' de, 18 inci yüzyılda çalışma şartları öylesine kötü idi ki, 1842' de "Büyük Britanya' nın İşgücü Nüfusunun Hijyen Şartları Hakkındaki Rapor"un yazarı olan hukukçu E. Chadwick' e göre, kirlilik ve kötü şartların yol açtığı yıllık hayat kaybı, ülkenin savaşlardaki kayıplarından daha fazla idi (2).

TERMİNOLOJİ

İş sağlığının tarihsel perspektifi, gerçekte "çalışanların sağlığı" terimi kullanılması yerine "işçi sağlığı" teriminin kullanılmasına bir gerekçe olabilir ise de, günümüzde çalışma hayatının kompleks yapısı göz önüne alındığında işçi, memur, sözleşmeli personel vb. adlar altında

* İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı

çalışan herkesin sağlığının esas alınmasının gerekli olduğu söylenebilir. Türk mevzuatında, "işçi sağlığı ve iş güvenliği" adıyla yer alan mevzuat, sadece "sigortalı" işçileri kapsamaktadır(3,4). Burada işçi sağlığı deyimi ile doğrudan işçiye yönelik etkinlikler kastedilirken, iş güvenliği deyimi ise işyerinin daha çok sağlığı ilgilendiren teknik (mühendislik) özelliklerini kapsamaktadır. İngilizce terminolojide "occupational health" veya "occupational medicine" tanımlarındaki occupation, iş veya meslek anlamını taşımaktadır (5,6).

İLGİLİ MEVZUAT

Bilindiği gibi yazılı hukuk kuralları olarak tanımlanan mevzuat metinleri, ülkemizde yaptırım gücüne göre kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük (nizamname) ve yönetmelik (talimatname) diye sıralanır(7). Yönerge ve genelge adıyla yayımlanan idari metinler ise günlük idari işlerin yürütümü ile ilişkili olup, mevzuat silsilesinde yönetmeliklerden sonra geldiklerinden ve sıkça değişikliklerinden bu araştırmaya dahil edilmemişlerdir.

Çalışanların sağlığı ile ilgili olarak bu araştırmada ele alınan 2 kanun, 20 tüzük ve 2 yönetmelik şunlardır (1475 sayılı İş Kanunu ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, doğrudan sağlıkla ilgili mevzuat olmadıklarından ele alınmamışlardır):

A) İşçi sağlığına ilişkin mevzuat:

Umumi Hıfzısıhha Kanunu(8): 1995 yılı itibarıyla geçerli Türk mevzuatı incelendiğinde, işçi sağlığına ilişkin en eski tarihli (geçerli) mevzuatın 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu olduğu görülür. Bu kanunun yedinci bölümünde "İşçiler Hıfzısıhhası" başlığı altında (173-180 inci maddeler) asgari çalışma yaşı, çalışma süreleri, çocuk ve kadın işçiler vb konularda hükümler yer almaktadır. 180 inci

maddeye göre, devamlı olarak en az elli işçi çalıştıran bütün iş sahipleri en az bir tabip çalıştırmak zorundadır. Hastanesi olmayan yerlerde veya şehir ve kasabalar dışındaki yerlerde bir hasta odası ve ilk yardım araçları bulundurulması; yüzden beşyüze kadar devamlı işçisi bulunan yerlerde revir yeri ve beşyüzden çok işçi çalıştıran yerlerde de yüz kişiye bir yatak hesabıyla bir hastane açılması gerekir.

Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü(9): Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadın işçilerle 16 yaşını doldurup 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi tür ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri, tüm sanayi kollarındaki iş çeşitleri, ayrıntılı bir biçimde liste halinde belirtilerek hizalarında kadın ve çocukların çalıştırılabileceği ve çalıştırılmayacağı işler gösterilmektedir.

Fazla Çalışma Tüzüğü(10): Ülkenin genel yararları veya işin niteliği yahut üretimin artırılması gibi nedenlerle günlük normal çalışma sürelerinin dışında yapılacak fazla çalışmalar hakkında hükümler içermektedir. Tüzüğün 2 inci maddesinde fazla çalışma süresinin üç saati geçemeyeceği vurgulanmakta; 3 üncü maddesinde ise fazla çalışma yaptırılmayacak türden işlerde çalışanlarla ilgili hükümler yer almaktadır.

Gebe veya Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Tüzük(11): Gebe veya emzikli kadınların ne gibi işlerde çalıştırılmayacakları, mahsuru olmayan işlerde ne gibi koşullarda çalıştırılabilecekleri, emzirme odaları ve çocuk bakım yurtlarının kuruluş özellikleri ve işleyişleri hususunda hükümler içermektedir.

Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü(12): Ulaşım araçları gibi, iş süresinin, bir haftanın iş günlerine bölünmesi suretiyle yürütülmesine imkan olmayan işyerlerinde çalışma sürelerinin ve dönemlerinin düzenlenmesi hakkındadır.

Hazırlama, Tamamlama, Temizleme İşleri Tüzüğü(13): Bir işyerinde yürütülen asıl işin düzenle yapılması için belirli günlük veya istisnai bir nitelik göstermeyip hep aynı biçimde sürüp gitmesi zorunlu bulunan "hazırlama, tamamlama, temizleme işleri"nin görevleri yalnız bunları yapmaktan ibaret olan ayrı işçilere yaptırılmayıp da işyerinin asıl işçilerine yaptırılması ile ilgili hükümler içermektedir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük(14): Sanayi iş kollarında 50 ve daha fazla işçi çalıştıran ve altı aydan fazla sürekli iş yapılan işyerlerinde kurulması zorunlu olan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları ile ilgili hükümler içerir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü(4): İş Kanunu' na tabi bulunan tüm işlerde ve işyerlerinde, eklentilerinde, işçilerin yatıp kalktıkları yerlerde zorunlu olarak bulunması gerekli koruyucu malzeme ve araçlar, iş kazalarını önleyici işyerinin sağlık şartları iş güvenliği açısından alınması gerekli önlemler, bu tüzükte açıklanmaktadır.

İş Süreleri Tüzüğü(15)' ne göre günlük çalışma süresi 7,5 saati, haftalık çalışma süresi ise 45 saati geçemez.

İş Teftişi Tüzüğü(16): Müfettişlerce devlet adına çalışma hayatı ile ilgili uygulamada izleme, denetleme ve teftişin kuralları, teftiş hizmetlerinin örgütlenmesine ve yürütülmesine ilişkin esaslar, müfettişlerin görev, yetki ve sorumlulukları tüzükte belirtilmektedir.

İşyerlerinde İşin Durdurulmasına veya İşyerinin Kapatılmasına Dair Tüzük(17): İşyerlerinin nasıl kapatılıp açılacağı, yeniden çalışmaya nasıl izin verileceği, işyerinin kapatılması kararı verilinceye kadar işyerinde ne gibi önlemlerin alınacağı, bu konuyla ilgili komisyondaki üyelerin nitelikleri ve komisyonun çalışma esasları tüzükte yer almaktadır.

Kadın İşçilerin Sanayie Ait İşlerde Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında

Tüzük(18): İşin özelliği gereği kadın işçi çalıştırılması gereken sanayie ait işlerde 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmalarıyla ilgili hükümler içerir.

Maden ve Taş Ocakları İşletmelerinde ve Tünel Yapımında Alınacak İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemlerine İlişkin Tüzük(19): İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü' nde açıklanan hususlara ek olarak madenlerin araştırılması, işletmeye hazırlanması, yüzeye çıkarılması, zenginleştirilmesinde çalışan işçilerle ilgili sağlık ve güvenlik önlemleri tüzükte yer almaktadır.

Parlayıcı, Patlayıcı, Tehlikeli ve Zararlı Maddelerde Çalışılan İşyerlerinde ve İşlerde Alınacak Tedbirler Hakkında Tüzük(20): İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü' nde açıklanan hususlara ek olarak parlayıcı, patlayıcı, tehlikeli ve zararlı maddelerle çalışılan işyerlerinde ve işlerde alınacak tedbirler hakkında hükümler içerir.

Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü(21): İş kazaları ve meslek hastalıklarıyla ilgili hükümler yer almaktadır. Tüzükte yer alan listeler oldukça ayrıntılı olup Avrupa standartlarındadır.

Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü(22): İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü' nde açıklanan hususlara ek olarak yapı işlerinde alınacak işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri bu tüzükte açıklanmaktadır.

Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Bazı Özel Usul ve Kurallar Hakkında Tüzük(23): İşin devamı açısından postalar halinde çalışılması gereken işlerde çalışma süreleri, gece çalışmaları, çalışma ortasındaki zorunlu dinlenmeler ve hafta tatilleriyle ilgili hükümler bu tüzükte yer almaktadır.

Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak Yedibuçuk Saat Veya Daha Az Çalışılması Gereken İşler Hakkında Tüzük(24): İnsan sağlığı açısından günde ancak yedibuçuk saat veya daha az çalışması gereken işler, bu tüzükte sanayiin

çeşitli kollarına göre listeler halinde belirtilmektedir.

B) Devlet memurlarına ilişkin mevzuat:

Vazife Malullüklerinin Nevileri İle Dereceleri Hakkında Nizamname(25): Devlet memurlarının vazife malullüklerinin türleri ve derecelerini açıklayan bir tüzüktür.

Vazife Malullüklerini Belirten Usul ve Belgeler Hakkında Tüzük(26): Devlet memurlarının vazife malullükleriyle ilgili olarak yürütülecek işlemler hakkındadır.

Memurların Hastalık Raporlarını Verecek Hekim ve Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik(27): Bu yönetmelikte memurların hastalık raporlarının hangi hallerde, hangi hekimler veya resmi sağlık kurulları tarafından verileceği ve bu raporların süreleri ile ilgili hükümler yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, çalışma hayatına ilişkin mevzuatın büyük bölümünü tüzükler oluşturmaktadır. Bu mevzuatın içinde devlet memurları ile ilişkili olan sadece üç mevzuat vardır (*Vazife Malullüklerinin Nevileri İle Dereceleri Hakkında Nizamname, Vazife Malullüklerini Belirten Usul ve Belgeler Hakkında Tüzük, Memurların Hastalık Raporlarını Verecek Hekim ve Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik*). Bu üç mevzuat da çalışma şartları ile ilgili olmayıp malulen emeklilik ve hastalık raporları hakkındadır. Sanayi işkollarında çalışan işçilerle ilgili mevzuat, çalışma mevzuatı içinde en büyük orana sahiptir. Aslında sanayi işkollarında çalışma ile büro işleri arasında çalışma ortamındaki riskler açısından büyük farklar var ise de, tüm memuriyet işlerinin büro işleri olmadığı da bir gerçektir. Örneğin sağlık ve veteriner personeli, çalışma ortamından kaynaklanan özel risklerle (çeşitli enfeksiyonlar gibi) karşılaşmaktadır. Sağlık personelinin sağlığı konusunda mevzuatta sadece röntgen ışınlarıyla çalışanlarla ilgili koruyucu hükümler yer almaktadır (*Radyoloji,*

Radyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun(28); Radyoloji, Radyom ve Elektrikle Tedavi Müesseseleri Hakkında Nizamname(29)).

Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği(30) ise ordu mensuplarının sağlık işlemleri ile ilgili hükümler içermektedir. Bu yönetmelikteki sağlık durumuyla ilgili listeler, oldukça ayrıntılı düzenlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk iş mevzuatının incelendiği bu çalışmada, ülkemizde terminoloji olarak çalışma mevzuatı deyimi yerine işçi sağlığı ve iş güvenliği deyiminin yer aldığı, mevzuatın büyük bölümünün sigortalı işçilerle ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle tarım işkolu başta olmak üzere çalışma hayatının diğer işkollarına ilişkin sağlık düzenlemelerinin eksikliği göze çarpmaktadır. Modern hayatta büro işlerinin ağırlık kazanması, bu mekanlarda alınacak önlemlerin ergonomi bilimine uygun, çalışanların fizik ve ruhsal streslerini azaltacak şekilde ele alınmasını ve hukuki temele oturtulmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Dirican R, Bilgel N. Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği). 2. Baskı. Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi.1993
2. Holland WW, Detels R, Knox G. Oxford Textbook of Public Health. 2 nd. Ed. Oxford, Oxford University Press. 1991.
3. İş Kanunu, Resmi Gazete. 13943, (1.9.1971)
4. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, Resmi Gazete. 14765, (11.1.1974).
5. Alderson AD, İz F.The Oxford English-Turkish Dictionary. 2. Baskı. İstanbul, İnkılap Kitabevi.1993.
6. Zenz C. Occupational Medicine. Chicago, Yearbook Publishers.1988.
7. Özcan C. Sağlık Mevzuatı ve Kaynaklar. Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni. Ankara.Sayı:3, Temmuz 1986.
8. Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Resmi Gazete. 1489, (6.5.1930)
9. Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü, Resmi Gazete. 14502, (9.4.1973)

10. Fazla Çalışma Tüzüğü, Resmi Gazete. 14497, (4.4.1973)
11. Gebe Veya Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Tüzük, Resmi Gazete. 19427, (10.4.1987)
12. Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü, Resmi Gazete. 14479, (17.3.1973)
13. Hazırlama, Tamamlama, Temizleme İşleri Tüzüğü, Resmi Gazete. 14474, (12.3.1973)
14. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 14453, (19.2.1973)
15. İş Süreleri Tüzüğü, Resmi Gazete. 18398, (11.5.1984)
16. İş Teftişi Tüzüğü, Resmi Gazete. 16738, (28.8.1979)
17. İşyerlerinde İşin Durdurulmasına veya İşyerinin Kapatılmasına Dair Tüzük, Resmi Gazete. 19487, (14.6.1987)
18. Kadın İşçilerin Sanayie Ait İşlerde Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 14633, (22.8.1973)
19. Maden ve Taş Ocakları İşletmelerinde ve Tünel Yapımında Alınacak İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemlerine İlişkin Tüzük, Resmi Gazete. 18553, (22.10.1984)
20. Parlayıcı, Patlayıcı, Tehlikeli ve Zararlı Maddelerle Çalışılan İşyerlerinde ve İşlerde Alınacak Tedbirler Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 14752, (24.12.1973)
21. Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü, Resmi Gazete. 14223, (22.6.1972)
22. Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, Resmi Gazete. 15004, (12.9.1974)
23. Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Bazı Özel Usul ve Kurallar Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 14497, (4.4.1973)
24. Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak Yedibuçuk Saat veya Daha Az Çalışılması Gereken İşler Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 18471, (27.7.1984)
25. Vazife Malullüklerinin Nevileri İle Dereceleri Hakkında Nizamname, Resmi Gazete. 8485, (15.8.1953)
26. Vazife Malullüklerini Belirten Usul ve Belgeler Hakkında Tüzük, Resmi Gazete. 7951, (8.11.1951)
27. Memurların Hastalık Raporlarını Verecek Hekim ve Sağlık Kurulları Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete. 17243, (6.2.1981)
28. Radyoloji, Radyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete. 3591, (28.4.1937)
29. Radyoloji, Radyom ve Elektrikle Tedavi Müesseseleri Hakkında Nizamname, Resmi Gazete. 4201, (6.5.1939)
30. Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği, Resmi Gazete. 19291, (24.11.1986)

Yazışma adresi:

Uzm. Dr. Metin Genç
İ.Ü.Tıp Fak. Halk Sağlığı A.D.
MALATYA

Tif: 0-422-3410010/2630